

General principles of activity of judges of higher specialized courts of Ukraine

Загальні принципи діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України

Mykola Shunko

Keywords:

principles, types of principles, judges, higher specialized courts, justice.

Ключові слова:

принципи, види принципів, судді, Вищі спеціалізовані суди, правосуддя.

Виклад основного матеріалу: В енциклопедичних виданнях термін «принцип» (латин. – *principium*) визначається як «те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо»¹. Г. Сverdлик під правовими принципами розуміє керівні положення, його основні засади, які відбивають об'єктивні закономірності, тенденції та потреби суспільства, що обумовлюють сутність усієї системи, галузі чи інституту права і мають в силу їх правового закріплення загальнообов'язкове значення². О. І. Махніцький наголошує, що ці принципи – основна, «несуча» конструкція судової влади, своєрідна система координат, у рамках якої вона має розвиватися, й одночасно вектор, який визначає напрям цього розвитку. Вони мають забезпечити стійкий і поступальний розвиток судової системи, а також є базовими нормативними основами функціонування органів судової влади³.

У науці виділяють такі ознаки принципів: 1) нормативне закріплення; 2) здійснення за допомогою механізму реалізації правових норм; 3) визначення змісту або механізму реалізації правових норм⁴.

Принципи судочинства спрямовані на означення ключових ідей відправлення правосуддя, а також організаційне та процесуальне забезпечення такої діяльності. Саме тому доцільно класифікувати їх на: 1) загальні, які розвивають та закріплюють в спеціальних законах відносини, що властиві різним гілкам влади; 2) організаційні, тобто такі, які регулюють відносини щодо організації судової системи, структуру її органів, статусу суддів тощо; 3) функціональні або процесуальні, які регулюють відносини що виникають при здійсненні конкретного виду судочинства.⁵ Враховуючи важливість цих принципів для реалізації справедливого правосуддя, пропонує зосередити увагу на кожному із них.

Перша група принципів – це загальні. Відповідно до ст. 129 Конституції України суддя відправляє правосуддя відповідно до законодавчо визначених засад. Вказана стаття містить певний перелік таких засад, одночасно наголошуючи, що законом можуть бути визначені також інші засади судочинства⁶. Деякі з цих принципів безпосередньо конкретизовані у тексті Конституції України, наприклад, незалежність судді, обов'язковість судового рішення. А решта у тексті Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Розміщення загальних засад судочинства безпосередньо у тексті Основного Закону покликано утвердити їх значущість для правосуддя. Першим конституційним принципом діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України є незалежність суддів. Його сутність деталізована у ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсто-

¹ Енциклопедичний словник / за заг ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінського. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2010. с. 452.

² Сverdлик Г. А. Принципы советского гражданского права. Красноярск, 1985. С. 17

³ Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 79.

⁴ Пігарева Г. Загальноновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91.

⁵ Мірінович У. А. Поняття та класифікація принципів здійснення правосуддя. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 210.

⁶ Конституція України : станом на 1 січня. 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. С. 67

ронність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом⁷.

У наукових джерелах зустрічаються різні тлумачення поняття «незалежність суддів». Так, А. Рачинський, А. Огілко влучно зауважують, що незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної й авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне й безстороннє правосуддя, ефективно захистити права та свободи людини і громадянина. Принцип незалежності суддів означає незалежну процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя, тобто в процесі розгляду й вирішення спорів про право на основі матеріального й процесуального, керуючись професійною правосвідомістю суддів, і в умовах, що виключають сторонній вплив на них⁸. С. Кічмаренко акцентує увагу на тому, що незалежність суду є невід'ємною частиною об'єктивної юстиції у відповідності до закону. Незалежність суду означає, що окремі судді є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів⁹. П. Горінов вважає, що незалежність судді полягає у його відносній автономії як посадової особи у системі органів судової влади та як суб'єкта процесуальних правовідносин під час здійснення судового процесу¹⁰.

Ми впевнені, що принцип незалежності суддів є одним з базових, адже визначає саму сутність судової влади бути незалежними у вирішенні спорів. Особливо вагоме значення, враховуючи кричущість завдання з протидії корупції, цей принцип відіграє у діяльності суддів Вищого антикорупційного суду, який і було створено для забезпечення незалежного суду над корупціонерами.

Наступний конституційний принцип діяльності суддів Вищих спеціалізованих суддів України – це верховенство права. Принцип верховенства права настільки важливий та необхідний в державі, що знаходить своє відображення в ст. 8 Конституції України. Хоча дана норма прямо не розкриває його змісту, але безпосередньо вказує на те, що саме верховенство права як заперечення свавільної влади є ще одним конституційним принципом легітимності публічної влади¹¹. Цей принцип, на жаль, не знайшов належного нормативного закріплення у законодавчих джерелах, адже фактично тлумачення його змісту міститься лише у рішенні Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року, відповідно до якого верховенство права – це панування права в різних формах у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у 50 правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути пронизані, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо¹².

На нашу думку, слушною є позиція Р. Падалка, який пропонує закріпити поняття верховенства права не тільки в правових позиціях Конституційного Суду України, але й на законодавчому рівні¹³. Відсутність належного закріплення цього принципу неминує зумовлює плюралізм наукових позицій вчених, зокрема, А. Колодій вважає, що принцип верховенства права варто розуміти як офіційне визнання того факту, що право може існувати і поза інституціональною формою (нормативно-правовими актами) у вигляді рівного і справедливого масштабу свободи, який дістає вияв саме у принципах правосвідомості, що є загальнозрозумілим й таким, що використовується для саморегулювання суспільних відносин¹⁴. Натомість на думку В. Гайворонського принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади¹⁵.

⁷ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

⁸ Rachynskii A., Ohilko A. Independence of judges as prerequisite of the functioning of the independent and the authority judicial system. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2016. Vol. 1. P. 68.

⁹ Kichmarenko S.M. International and foreign experience of enforce of judicial system. *Bulletin of Chernivtsi Faculty of National University of Odessa Law Academy*. 2017. Vol. 1. P. 50.

¹⁰ Horinov P.V. Independence of judges in modern law. *Legal Bulletin. Air and Space Law*. 2018. Vol. 3 (48). P. 74.

¹¹ Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. Актуальні проблеми права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. С. 61.

¹² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. С. 41. Ст. 2975.

¹³ Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. Актуальні проблеми права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. С. 42.

¹⁴ Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. С. 175.

¹⁵ Гайворонський В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права. *Право України*. 2005. №10. С. 117.

У контексті правильного розуміння верховенства права важливим є й відмежування верховенства права від верховенства закону. Так, П. М. Рабінович наголошує, що принцип верховенства права не тотожний принципу верховенства закону, відмінність між ними пов'язана з розбіжністю у розуміння права і закону. Панування закону означає насамперед верховенство правового закону, бо не кожний закон є саме таким. Відповідність змісту закону праву є важливим показником правової держави¹.

Загалом роль суду в забезпеченні верховенства права полягає насамперед у захисті загально визнаних прав і свобод людини. Суду надані широкі повноваження щодо оцінки відповідності законів Конституції України, а підзаконних нормативних актів – законам і Конституції України. Суди здійснюють правозастосовну діяльність, під час якої відбувається інтерпретація норм права, і утворення нових правових положень. Суди вищих інстанцій створюють прецедентну практику, яка виконує подвійну функцію: 1) роз'яснення порядку застосування законодавства (постанови Пленумів вищих судів); 2) спрямовування розвитку судової практики шляхом видання рішень прецедентного характеру².

Водночас не зважаючи на провідну роль принципу верховенства права, все ж аналіз судової практики України свідчить, що суди, навіть на рівні вищих судових інстанцій, переважно обмежуються тільки формальним посиланням на принцип верховенства права, коли звернення до нього не впливає на вирішення справи по суті. В окремих справах суди звертаються до практики Європейського суду з прав людини, в якій розкриваються ті чи інші вимоги, що виводяться із змісту принципу верховенства права, проте на самостійне формулювання відповідних вимог, які б доповнили характеристику змісту верховенства права, не наважуються. Більш представленими в судовій практиці України є рішення судів, у яких принцип верховенства права всупереч своїй суті використовується для обґрунтування можливості відступу від принципу законності в діяльності органів публічної влади. Такий стан речей призводить до недовіри суспільства до системи здійснення правосуддя, що, у свою чергу, робить неможливим утвердження принципу верховенства права в державі³.

Третій загальний принцип діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України – це здійснення правосуддя виключно судом (ст. 127 Конституції України). Даний принци більш детально розкрито у ст. 5 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», згідно з якою правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних⁴. Судова влада – має бути надзвичайно авторитетна. При здійсненні правосуддя судді наділені розпорядчими повноваженнями. Діючи від імені держави і представляючи її обличчя, суд має можливість підкоряти своїй волі і примушувати до вчинення певних дій. Під принципом здійснення правосуддя тільки судом розуміється основне і керівне нормативне положення, згідно з яким правосуддя здійснюється виключно встановленими Конституцією і нормами закону про судову систему судами з дотриманням встановлених законом норм про компетенцію і склад суду, в передбаченому законом процесуальному порядку. Сучасна роль принципу здійснення правосуддя тільки судом полягає в тому, що він: 1) є правовим перешкодою для створення не судових органів, наділених повноваженнями щодо розгляду та вирішення правових конфліктів, які тотожні правосуддю; 2) обумовлює універсальну компетенцію судових органів в області вирішення правових конфліктів; 3) гарантує неможливість імперативного вилучення питань правозастосування з судового ведення і передачу їх на дозвіл органам паралельної юрисдикції; 4) обумовлює право оскарження і подальшої судової перевірки законності правозастосовного акту будь-якого юрисдикційного органу⁵.

Четвертим загальним принципом діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Стаття 9 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» конкретизує цей принцип, зазначаючи, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак. Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом⁶.

¹ Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у 2-х кн. / [за заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. Кн. 2: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. К.: Конус-Ю, 2008. С. 279.

² Роман Шак. Принцип верховенства права у судочинстві. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/52628/2/2019_Shak_R-Pryntsyp_verkhovenstva_prava_81-82.pdf

³ Уварова О. Принцип верховенства права в судовій практиці України. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 70.

⁴ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

⁵ Банников І. А. Принцип осуществления правосудия только судом в гражданском судопроизводстве : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. МГУ имени М. В. Ломоносова. Москва : МГУ имени М. В. Ломоносова, 2017. С. 15.

⁶ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

Ми переконані, що рівність перед законом осіб як принцип правосуддя – це поширення використовуваних у правозастосовчій діяльності суду норм матеріального та процесуального права, встановлених в нормативних правових актах різних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на всіх осіб однаково з іншими, при можливості допустимого в рамках обґрунтованості, пропорційності і об'єктивної виправданості нерівного становища (встановлення винятків у вигляді правових переваг, стримувань, додаткової відповідальності і гарантій), обумовленого необхідністю виконання соціально значимої посадовий функції і дотримання балансу інтересів особистості, суспільства і держави⁷

Принципи діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів в Україні є базовими ідеями, які визначають основний напрям та є базою для відправлення правосуддя. До загальних принципів діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів в Україні належать наступні: незалежність суддів: верховенство права; здійснення правосуддя виключно судом; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Анотація.

У статті проаналізовано сутність, значення та різновиди загальних принципів діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів в Україні. Наголошено, що загальні принципи діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України розвивають та закріплюють в спеціальних законах незалежність суддів відносини, що властиві різним гілкам влади. Робиться висновок, що аналіз цих принципів дозволяє краще усвідомлювати напрям та сутність судочинства в цілому та базові ідеї діяльності суддів Вищих спеціалізованих судів України.

Summary.

The article analyzes the essence, meaning and types of general principles of activity of judges of the High Specialized Courts in Ukraine. It is emphasized that the general principles of activity of judges of the High Specialized Courts of Ukraine develop and enshrine in special laws the independence of judges in the relations inherent in various branches of government. It is concluded that the analysis of these principles allows to better understand the direction and essence of the judiciary in general and the basic ideas of the judges of the High Specialized Courts of Ukraine.

References:

1. Енциклопедичний словник / за заг ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінського. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 606 с.
2. Свердлык Г. А. Принципы советского гражданского права. Красноярск, 1985. 480 с.
3. Махніцький О. І. Конституційно-правові принципи судової влади в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 79-87.
4. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91-94.
5. Мірінович У. А. Поняття та класифікація принципів здійснення правосуддя. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 209-211.
6. Конституція України : станом на 1 січня. 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
7. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.
8. Rachynskii A., Ohilko A. Independence of judges as prerequisite of the functioning of the independent and the authority judicial system. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2016. Vol. 1. P. 66–74.
9. Kichmarenko S.M. International and foreign experience of enforce of judicial system. *Bulletin of Chernivtsi Faculty of National University of Odessa Law Academy*. 2017. Vol. 1. P. 46-56.
10. Horinov P. V. Independence of judges in modern law. *Legal Bulletin. Air and Space Law*. 2018. Vol. 3 (48). P. 69–75.
11. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип демократичної та правової держави. *Актуальні проблеми права: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2017. 195 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України

⁷ Романенко Н. В. О равенстве перед законом и судом как конституционном принципе правосудия. *ОБЩЕСТВО И ПРАВО*. 2014. № 2 (48). С. 218.

(справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. С. 41. Ст. 2975.

13. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

14. Гайворонський В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права. *Право України*. 2005. №10. С. 114-118.

15. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у 2-х кн. / [за заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. – Кн. 2: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. К.: Конус-Ю, 2008. 314 с.

16. Роман Шак. Принцип верховенства права у судочинстві. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/52628/2/2019_Shak_R-Pryntsyv_verkhovenstva_prava_81-82.pdf

17. Уварова О. Принцип верховенства права в судовій практиці України. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 65–72.

18. Банников И. А. Принцип осуществления правосудия только судом в гражданском судопроизводстве : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. МГУ имени М. В. Ломоносова. Москва : МГУ имени М. В. Ломоносова, 2017. 23 с.

19. Романенко Н. В. О равенстве перед законом и судом как конституционном принципе правосудия. *ОБЩЕСТВО И ПРАВО*. 2014. № 2 (48). С. 215–221.

Mykola Shunko,

PhD student,

*Department of Administrative, Commercial
Law and Financial and Economic Security,*

*Educational-Scientific Institute of Law of
Sumy State University*